

Trolldom . Boghistorisk arabesk

AF H. P. ROHDE

Det kan vel have været for henved et aar siden. Dato husker jeg ikke, men det var hen paa foraaret, luften fuld af sol og lys, og varmen saa smaat paa vej. Det var lørdag — og lørdag eftermiddag. Jeg sad og læste i Brøchners erindringer om Søren Kierkegaard, saadan lidt paa maa og faa; jeg havde fundet det sted, jeg skulle se efter, men var blevet hængende i dette fængslende skrift, der overrasker ved sin friskhed, hver gang man tager det frem.

Man kan nok undre sig over, at det er Brøchner, som har skrevet denne lille bog — det mest præcise, men samtidig mest levende og anskuelige, man har om Kierkegaard. Naar man tænker paa, hvor haabløst abstrakt Brøchner for det meste skrev, naar han satte sig til skrivebordet som forfatter. Det er næsten ligegyldigt, hvor man slaar ned i hans filosofiske skrifter, saa finder man sætninger som denne: »Der naaes saaledes aldrig i Virkeligheden ud over det Ethiskes Totalitet, men saasnart det Ethiske faaer Gyldighed, om end det enkelte ethiske Forholds Gyldighed bliver relativ, saa bliver det Religiøse at opfatte som det, der ikke sonder sig fra det Ethiske, men bliver Sjælen i det Ethiske, hvilket sidste ikke kan gjennemtænkes uden hint, uden at blive til det Ethisk-Religiøse.«

Men Brøchner havde jo, som Georg Brandes fremhæver i sin smukke karakteristik af ham, tillige »en hel anden Stil«, den man finder i hans breve. Her kan han være livlig, vittig, springende, bruge dagligsprogets jævne vendinger — undertiden ogsaa de mere drastiske.

Det er denne anden stil, som raader i Kierkegaard-erindringerne. I stedet for at forarbejde stoffet — og gøre det utilgængeligt — lader han det være som det er: spredte brudstykker fra en aarrækkes bekendtskab med den mærkelige filosof. Han haaber, de engang vil kunne bruges, naar Kierkegaard finder en kyndig biograf: »Jeg optegner mine Erindringer netop som Materiale til et Billede af K. og derfor uden alt Forsøg paa, allerede nu at bearbejde dem til en Heelhed ...« Med et inspireret greb om ordene henkaster han paa papiret sine iagttagelser og indtryk, som, ifølge hans egen vurdering, en »trofast Hukommelse« har bevaret dem.

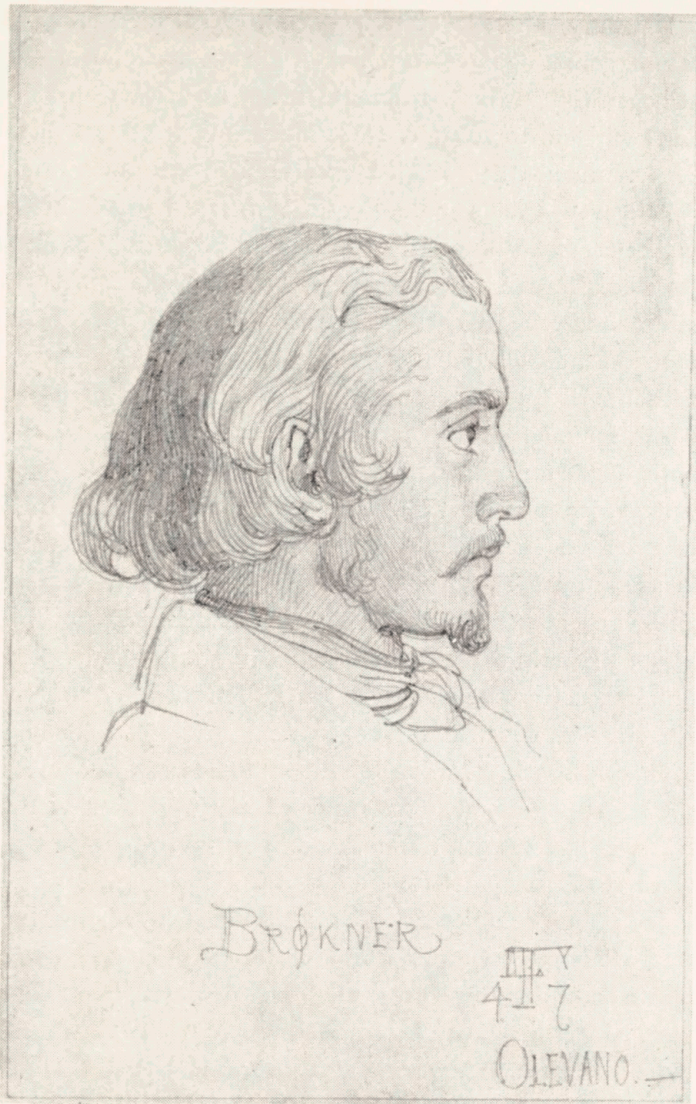
Det har ikke været let at følge efter Brøchner. Han er blevet benyttet, men aldrig overflødiggjort. Stadig søger man tilbage til denne kæde af klare

øjebliksbilleder, der giver en tryk fornemmelse af fast grund under fødderne. Platon var en stor digter — men tænk, om han havde ydmyget sig som Brøchner, havde ladet digteren træde tilbage for historikeren og blot fremstillet Sokrates, ganske som han var. Nu overlod han det til Xenophon, der ikke gjorde det bedre, end han bedst kunne. Brøchner var lykkeligt klar over, hvad en sanddru og virkelighedsnær fremstilling af en stor personlighed er værd. Han aflagde en rapport, som hverken er panegyrik, digt, evangelium eller misvisende prosa, men simpelthen geniet set og forstået af, om ikke en jævnbyrdig, så dog en højtbevaget samtidig.

Men — for at vende tilbage til situationen — jeg var helt oplugt af denne ejendommelige bog, da jeg pludselig kom til mig selv ved at læse følgende, som jeg bliver nødt til at citere noget vidtløftigt:

»I 1837 traf jeg af og til K. paa en Restauration. Han boede dengang ikke længere hos Faderen, men i et Huus i Løvstræde, vistnok det, hvor nu (1871) Reitzels Boglade er. Sin Aftensmad tog han gjerne paa en Restauration, og jeg kan huske, at jeg, naar jeg engang imellem gjorde mig tilgode med »en halv Boeuf« forbausedes over den Luxus, S. K. udfoldede naar han spiste til Aften med en halv Flaske Viin o. desl. Vi talte nu hyppigere sammen, og han viste sig meget venlig imod mig. En Aften spurgte han mig, hvad jeg læste af æsthetiske Skrifter. Jeg kom i den Anledning til at berøre, at jeg kun havde Adgang til Lidet, og at jeg var meget ukjendt paa mange Gebeter. Han spurgte mig, om jeg kjendte de tydske Romantikeres Skrifter, hvilket jeg maatte benægte. Han opfordrede mig saa til at følge hjem med sig og laante mig en Bog af Eichendorff: Dichter und ihre Gesellen, — en Bog, jeg siden kjøbte paa Auctionen over hans Bøger til en Erindring om dette Møde med ham. Jeg mindes saa, at da jeg efter en 14 Dages Tid bragte ham den tilbage, og netop vilde gjøre en Undskyldning fordi jeg, der dengang studerede Theologi med Lidenskab, havde beholdt den saalænge, blev jeg confunderet ved, at han modtog mig med det Spørgsmaal, om jeg allerede havde læst den. Han har øiensynlig, med sit skarpe Blik, kunnet see, at det modsatte Ord svævede mig paa Tungen, og han har moret sig med, paa en godmodig Maade at gjøre mig forlegen; hvilket dengang var overmaade let. Jeg kom saa let til at rødme, og det Syn har altid tiltalt ham hos det »unge Menneske« — «.

Nu var det paa ingen maade første gang, jeg læste dette stykke — men denne gang gav det næsten et sæt i mig, da jeg kom til titelen paa den bog, Brøchner laante af Kierkegaard: »Dichter und ihre Gesellen«.

Filosoffen Hans Brøchner tegnet af Lorenz Frølich, da han i 1847 opholdt sig i Italien. Tilhører fru Edma Frølich Stages arvinger.

Det er jo allerede et billede, som giver noget at tænke over: disse to mænd, geniet og dets sendebud til efterverdenen, ansigt til ansigt — og saa at bogen tilmed skulle hedde: »Dichter und ihre Gesellen« — Digtene og de der gaar dem til haande. Næsten som om Kierkegaard, med et blik ind i det kommende, i tilgift til laanet gav den unge mand hans opgave. —

Alligevel — det var ikke dette, som lige i øjeblikket gjorde indtryk på mig. Det, som slog mig, var titelen og bogen som saadan. Før i tiden var jeg gledet lettere hen over stedet, havde maaske undret mig en kende over, at det ikke var »Aus dem Leben eines Taugenichts«, Kierkegaard tog frem, som jo senere blev den bog, man, i det mindste herhjemme, især husker Eichendorff for. Men denne gang skete der det, at jeg pludselig saa selve bogen for mig opslaaet paa titelbladet.

Jeg lagde mig tilbage i stolen og prøvede at huske: hvor var det? — Hvor var det, jeg for nogen tid siden — maaske to, maaske tre maaneder, maaske et halvt aar — havde set denne bog i et boghandlervindue? Der var ikke skygge af tvivl — jeg havde set bogen, og det maatte være hos en af de mange antikvarer i den indre by. Ovenikøbet dæmrede det for mig, at titelen havde virket paa mig med en vis bekendthedsgrad — men dengang var det mig umuligt at faa rede paa, hvor jeg skulle føre den hen. Nu havde jeg forklaringen — til gengæld var bogen væk.

Haabløst væk: hvordan blandt mængden af udstillingsvinduer huske det specielle — og desuden, saa længe efter var bogen vel enten solgt eller taget ind. Og ligefrem gaa fra antikvar til antikvar og spørge havde jeg ikke megen lyst til.

Jeg grundede og grundede. Det som nagede mig var, at jeg instinktivt betragtede bogen i vinduet som identisk med den bog, den unge Kierkegaard havde laant den unge Brøchner; den selvsamme bog i det selvsamme eksemplar. Aldrig før havde jeg set »Dichter und ihre Gesellen« fremme i handelen herhjemme. Den var sjælden, overordentlig sjælden, ialfald i Danmark. Intet forekom mig mere sandsynligt, end at den maaske mest attraaværdige af alle bøger fra Søren Kierkegaards bogsamling havde været indenfor min rækkevidde.

Og jo mere opgivende jeg slog mig for panden, jo mere jeg ærgrede mig over min dumhed, at jeg ikke dengang, med det samme, jeg vidste jo den var sjælden, havde spurgt paa bogen — des mere sikker blev jeg naturligvis paa mit uheld.

Efter lange grublende vandringer op og ned ad gulvet satte jeg mig ned

Søren Kierkegaard tegnet af sin fætter, N. Chr. Kierkegaard, i begyndelsen af 1838 — altsaa omtrent ved den tid da han laante Brøchner Eichendorffs bog. Frederiksborg Museet.

og prøvede at tænke sagen igennem forfra. Om ikke det skulle være muligt paa en eller anden maade at dirke hukommelsen op. Om ikke der skulle være nogle biomstændigheder, nogle bøger f.eks., der havde staaet i nærheden, eller lignende. Men alt forgæves.

Da faldt der mig noget ind. Saa mærkeligt det lyder, men hukommelsens love er mærkelige, syntes jeg, ved at tænke nøjere efter, at jeg kunne huske hovedets holdning, mit blikks retning, da jeg stod foran vinduet. Ganske vist var det en lidt spinkel ledetraad, men alligevel ikke at foragte. Paa forhaand kunne nu en hel gruppe udstillingsvinduer udskilles, saa det blev ulige mere overkommeligt at foretage en systematisk ransagning af de øvrige. Jeg besluttede mig ialfald til et forsøg.

Det hjalp, at det var en lørdag eftermiddag. Gaderne var næsten tomme; ingen færdsel, intet menneskemylder forstyrrede mig i mit forehavende. I ro og mag og uden at vække opsigt kunne jeg anstille mine eksperimenter og lade blikket følge den huskede retning.

Længe, meget længe, lønnedes den besynderlige jagt kun med negativt resultat, og mere end een gang sagde jeg til mig selv: »Du er gal. Det er komplet haabløst, det her. Aldrig maa du røbe til noget menneske, at du har indladt dig paa noget saa sindssvagt.«

Men saa skete det uventede. For syttende gang var jeg standset op foran et vindue, havde — nu efterhaanden rent automatisk — indtaget den vante holdning med hovedet, da jeg paa een gang blev klar over, at her var stedet. Jeg glemte den indøvede systematik og saa mig frit omkring. Der var ingen tvivl, jeg befandt mig ved maalet, nu var spørgsmaalet blot: stod bogen der endnu?

Igen — men denne gang unægtelig under angst og bæven — lod jeg blikket langsomt bevæge sig fra venstre til højre i det fastlagte spor ...

Det skal ikke røbes, hvor højt eller hvor lavt dette spor gik — saa lidt som hvad antikvariatet hed. Men pludselig var øjeblikket der. Saadan omtrent maa det føles, naar man finder vand med pilekvisten.

Der stod bogen.

Titel og udgave var ganske i sin orden: »Dichter und ihre Gesellen. Novelle von Joseph Freiherrn von Eichendorff. Berlin, 1834. Verlag von Duncker und Humblot.«

Men saa kom — saa nær maalet — skuffelsen: det var jo lørdag eftermiddag. Døren var laaset. Der var intet at gøre.

De næsten to hele døgn slæbte sig afsted. Sjældent har jeg hilst en man-

Dichter
und ihre Gesellen.

Novelle

von

Joseph Freiherrn von Eichendorff.

Berlin, 1834.

Verlag von Duncker und Humblot.

Titelblad til den bog, som Kierkegaard i 1837 laante Brøchner, og som denne købte paa auktionen over hans bøger i 1856.

dag morgen mere velkommen end denne. Klokken 9 var jeg igen foran det forjættede vindue og kunne berolige mig med, at bogen stadig var der. Men endnu var døren laaset. Jeg ventede først lidt, men besluttede saa at gaa mig en lille tur i nabolaget og foretage nogle smaaærinder. Men jeg var ikke gaaet langt, før jeg bandede min letsindighed og utaalmodighed: tænk, hvis butikken blev aabnet, mens jeg var væk, og tænk, om der saa netop skulle komme en køber til min bog! Jeg vendte om og mere løb end gik tilbage. Gud ske lov! bogen var der — men døren var lige saa laaset og lukket som sidst. Fra nu af holdt jeg butikken under stadig observation fra det modsatte fortov, indtil indehaveren, langt om længe, satte nøglen i og lukkede op.

Da jeg stod i butikken, havde jeg møje med at skjule min spænding. Den gode antikvarboghandler skulle helst ikke ane uraad. Samlere og antikvarer er gode forbundsfæller — men hemmeligheder for hinanden skal de have lov at have.

Han tog bogen frem, og jeg fik den i haanden til gennemsyn. Udvendig saa den ikke ud af noget. Den var indbundet i et temmelig slidt glanspapirbind, men indvendig var den velbevaret; bladene for og bag nærmest bindet noget brunede af fugt, men resten af bogen uden spor af slid eller brug, blot med den lette gulning, som aarene giver.

Det første jeg slog op paa, var naturligvis forsatsbladet. Her skulle helst Brøchners navn staa — eventuelt med en dato og en bemærkning om, at den var købt paa Kierkegaards auktion, saadan som han havde gjort det i de tilsvarende bøger i Kierkegaard-arkivet i Det kongelige Bibliotek.

Men det blev en skuffelse. Der stod hverken noget om Brøchner eller om Kierkegaard. I stedet stod der: Anna Thomsen, skrevet med en sirlig haand, der meget godt svarede til det kvindelige navn.

Paa een gang blev det mig klart, at jeg havde været en fantast. At indbilde sig saadan noget tøjleri! At foregøgle sig et saadant held! At spille sin tid paa den maade til ingen verdens nytte! Det var kun løn som forskyldt. Men jeg tog mig i det, spurgte paa prisen, og, da den var yderst rimelig, købte jeg bogen. Det var dog altid en originaludgave af Eichendorff — og, en ringe trøst efter de store forhaabninger, det var dog den udgave, Kierkegaard og Brøchner havde læst. Slukøret begav jeg mig hjem.

Helst havde jeg straks sat bogen paa sin plads mellem min lille samling af tyske romantikere. Det var et tabt slag — hvorfor plage sig med unødige ærgrelser? Hellere afstaa fra at beskæftige sig med den, til luftkastellerne var

Anna Thomsen

d. 10de April 1856.

H. Brøchner

1856

(Kjøbt paa Søren Kierkegaards' Auction.)

I øverste højre hjørne af flyvebladet til Eichendorffs bog staar: Anna Thomsen og nedenunder: d. 10de April 1856 — den dag Brøchner købte samme bog paa auktionen efter Søren Kierkegaard. Sammenligner man skriften med Brøchners nøjagtig samtidige i en af hans bøger i Kierkegaard-arkivet i Det kongelige Bibliotek, ligger det nær at ane en skjult dedikation i ejerbetegnelsen. Se navnlig de store A'er i Auction og i Anna, det sidste lille a i paa og i Anna og endvidere aarstallet 1856. Formodningen støttes modsætningsvis af nedenstaaende prøve paa Anna Thomsens skrift.

mit Portrait var tillænt ham for han sendte
 os Bøgerne. Og endnu engang Farvel og tak
 kjære kjære Broder tak engang imellem
 fra
 Deres hengivne Søster Anna. —

Udsnit af brev dateret 20. august 1862 fra Anna Thomsen til Artur Hazelius, den senere skaber af Nordiska museet i Stockholm. Brevet tilhører Nordiska museet.

svundet bort, og jeg nogenlunde uforstyrret kunne glæde mig over den for dens egen skyld — læse den som enhver anden ganske almindelig bog.

Men hvem slipper godvillig det sidste halmstraa? Da det kom til stykket, kunne jeg alligevel ikke dy mig. Formodentlig brugte jeg som paaskud overfor mig selv den sirlige skrift eller den lille gaade, der laa i det fremmede navn. Hvem mon hun var, den skønne ubekendte, der havde delt litterære interesser med to af vore store tænkere?

Jeg slog op paa forsatsbladet og læste igen: Anna Thomsen. Men hvad var det? Der var noget, jeg i skyndingen og den bratte skuffelse havde overset. Først nu bemærkede jeg, at der under navnet stod en dato: »d. 10de April 1856«.

Jamen — her var virkelig et jamen.

1856 — det var det aar, auktionen over Søren Kierkegaards bogsamling fandt sted. April — det var den maaned, auktionen fandt sted. Og den 10. — det var, som det bl.a. kan ses af Adresseavisen, den dag, Brøchner købte *sin* Eichendorff.

Jamen — det ene jamen krydsede det andet. Der stod jo ikke: »Til Anna Thomsen«, der stod kun: »Anna Thomsen«. Og skriften?

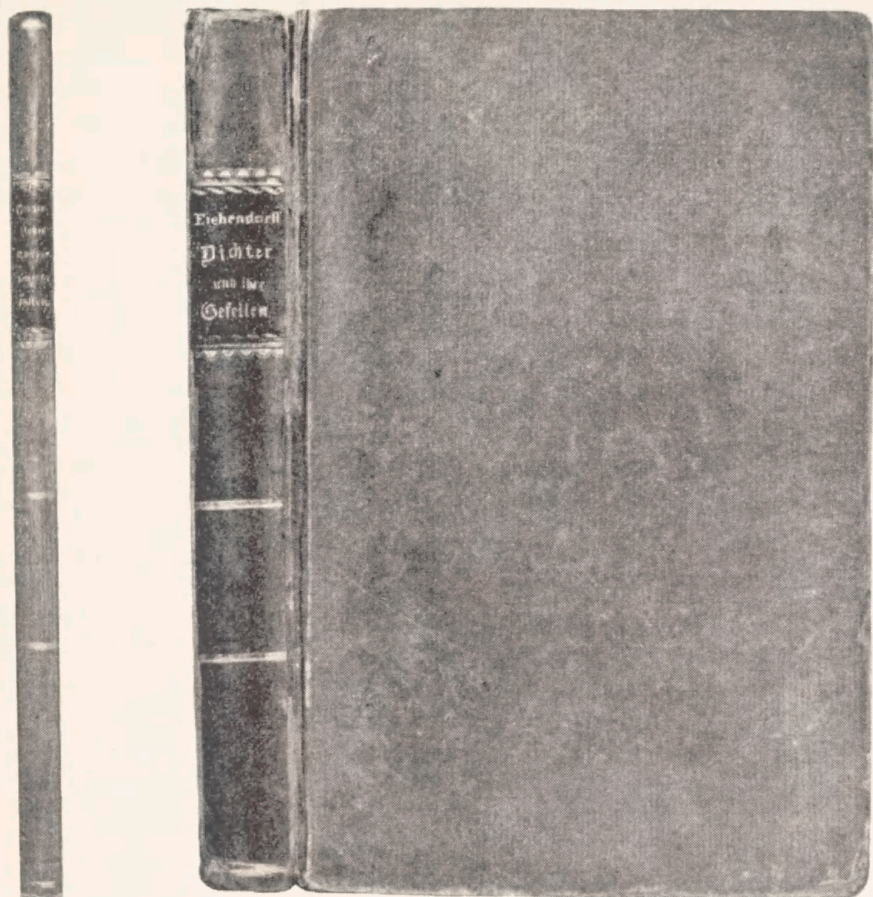
Den kunne være Brøchners. I opgivelsens første mathed havde jeg helt slaaet den tanke af hovedet. Nu kom jeg tilbage til, at Brøchner netop havde en saadan ejendommelig sirlig, næsten kvindelig sirlig skrift. Det bedst tænkelige sammenligningsmateriale fandtes i Brøchners bøger i Kierkegaardarkivet, som stammede fra nøjagtig samme tidspunkt. Lagde man »Anna Thomsens« skrift ved siden af Brøchners, var ligheden unægtelig betydelig. Alligevel — der manglede »til« og »fra«, og skriften var saa korrekt og upersonlig, at man lige saa godt kunne tænke sig den som Anna Thomsens skoleskrift.

Naaet saa vidt foretog jeg en kontraprøve: hvis Brøchner havde beholdt bogen, maatte den sandsynligvis figurere i auktionskataloget over hans efterladte bogsamling, som, tilligemed hans indbo, solgtes den 23. februar 1876 og følgende dage. Men det gjorde den ikke.

Og endnu en kontraprøve lod sig foretage. En af de bøger, som Det kongelige Bibliotek købte paa auktionen efter Søren Kierkegaard, var, ligesom »Dichter und ihre Gesellen«, indbundet i grønt glanspapirbind. Sammenlignede man disse to bind, viste det sig, at stempler og indbinding var nøjagtig ens. Bibliotekets bog er: V. Cousin: »Über französische und deutsche Philosophie«. Den er fra samme aar, 1834, som Eichendorffs, men hverken fra samme forlag eller by; den er fra Stuttgart og Tübingen. Meget taler da for, at Kierkegaard har faaet de to bøger indbundet samtidig.

Efter dette betragtede jeg i virkeligheden problemet om eksemplarets identitet saa nogenlunde som løst. Tilbage stod nu det andet store problem: hvem var den ubekendte skønne — hvem var Anna Thomsen?

Denne gaade løste sig — i første omgang — langt lettere, end jeg havde ventet. Eller rettere: hvis jeg i højere grad havde haft Brøchners livsomstændigheder, som de foreligger fuldt oplyst, præsenteret, havde der ikke været nogen gaade, ialfald med hensyn til personen. Man skal ikke læse mange sider i brevvekslingen mellem Brøchner og Christian K. F. Molbech, før man støder paa navnet Thomsen. Den 17. februar 1846 skriver Brøchner, der ophol-

Til venstre: V. Cousin: »Über französische und deutsche Philosophie«. Stuttgart und Tübingen 1834. En af de bøger Det kongelige Bibliotek købte på auktionen efter Søren Kierkegaard. Til højre den omtalte bog af Eichendorff. De to bøger er ens indbundne i grønt glanspapirbind, og stemplerne paa ryggen omkring titelfelterne er ens – et yderligere indicium for, at Eichendorffs bog stammer fra Kierkegaards bogsamling og er identisk med den bog, Brøchner laante.

der sig i Fredericia hos sin syge fader, til Molbech: »Men jeg har i Kjøbenhavn en Veninde, som jeg glæder mig over, og som jeg skriver til frit og uforbeholdent som til Dem, det er den yngste af mine Cousiner, Fru Thomsen. Hun forener saa megen Quindelighed med saamegen Forstand, at jeg

nødvendigviis har maattet føle mig tiltrukket af hende, og hun er saameget ældre end jeg, at denne Følelse har kunnet gestalte sig som Venskab.«*

Fru Thomsen var fru Julie Augusta Thomsen (1810–1884), som aaret i forvejen var blevet enke efter regimentskvartermester H. B. Thomsen og nu sad tilbage med fire mindreaarige børn: døtrene Michelli Elisabeth (i brevene omtalt som Michelle) og Anna Dorthea, sønnerne William Baggesen Thomsen og Niels Alfred. Anna var den yngste af døtrene og født den 19. januar 1840.

Brøchner var halvfætter til Søren Kierkegaard, Julie Thomsen dennes halvkusine. Som bekendt bestod der et overordentlig hjerteligt forhold mellem Julie og Søren, der til hende har skrevet nogle af sine smukkeste breve.

Det fremgaar med al tydelighed af brevvekslingen med Molbech, at det Thomsenske hjem, ikke mindst som døtrene voksede op, blev Brøchners kæreste tilholdssted, hvor han kom tidlig og silde, og hvor det bl.a. var fast tradition, at han tilbragte juleaften. »Det er første Gang — skriver saaledes Brøchner den 30. december 1861 — i mange Aar at jeg ikke har holdt Jul ved Nørrevold, men jeg fik Breve og Julegaver derfra Juleaften. De have det ved det gamle.« Fru Thomsen havde sin lejlighed Nørrevold 32 — men om sommeren »laa hun paa landet« Frederiksberg Allé 12. Hun flyttede ud omkring 1. maj og hjem omkring 1. oktober. F.eks. skriver Brøchner til Molbech den 14. oktober 1861: »Fra Thomsens har jeg mange Hilsener til Dig og din Kone; de ere nu flyttede ind til Byen.«

En munter og tvangfri tone har hersket i det hjem. De unge piger fik lov at more sig. »Fra min Cousine og hendes Døttre — hedder det den 7. december 1856 — kan jeg hilse Dig. Hun har i dette Efteraar lidt temmelig meget af sine nervøse Hovedsmerter, og hendes Helbred er idethele svagt. Pige-børnene derimod befinde sig ypperligt; i dette Øieblik ere de vist ifærd med at udsove et stort Bal, de iaftes have været til hos Consul Hages ...« Og den 29. december to aar senere skriver Brøchner: »Michelle og Anna ere i disse Dage paa en lille Udflugt til Holbek, hvor de ere inviterede til et storartet Bal hos Apotheker Ipsen, Faderen til den unge Pige, der besøgte dem i Sommer ...«

Mon Fru Julie har haft Brøchner i tankerne som en kommende svigersøn? Det er vel ikke udelukket. Hun har ialfald af og til haft sin spøg med den

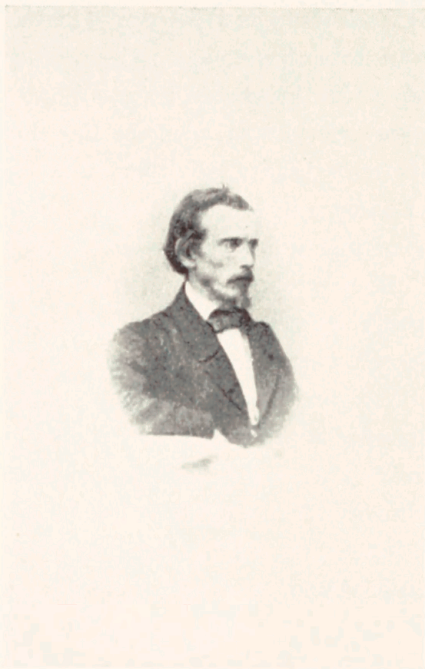
* Her og i det følgende citeres direkte fra brevene i Det kongelige Bibliotek (Add. 877 — 4°) og ikke fra den trykte udgave, som dels ikke altid er nøjagtig, dels mangler nogle af de citerede afsnit.

efterhaanden giftfærdige ungkarl. »Studenteforeningens Juletræ — fortæller Brøchner den 12. januar 1845 — var totaliter slet, og dens Forestilling Nytaarsnat gad jeg ikke engang see, jeg laae tværtimod som en god Borger i min Seng med tre Sedler med Kjærestenavne (som min yngste Cousine havde givet mig) under Hovedpuden, men trak den, paa hvilken intet bestemt Navn stod, saa Gud veed, hvem den Elskværdige skal blive.« Kusinen har maaske bemærket hans let amorøse sindstilstand. »Jeg har endogsaa — indrømmer han i samme brev — været en lille Smule forliebt, men flux samlede jeg en Hoben filosofiske, philistrøse og melancholske Tanker og drev atter den onde Genius ud. Men Pokker komme efter den, melder den sig ikke immervæk igjen. — «

At Anna var den muntreste, smukkeste, mest charmerende af døtrene er ikke til at tage fejl af. Naar Molbech, der bor i Kiel, den 8. november 1855 skriver: »Vil Du tage imod en Hilsen til din Cousine, Fru Th. — hendes friske, glade unge Datter er omtrent det fornøieligste Billede, jeg har bragt med fra Kbh. dennegang.« — er det uden tvivl Anna, han sigter til. Igen den 1. januar 1857 skriver han: »Da jeg et Øieblik tænkte paa at reise til Kbhvn., da lokkede mig især — veed Du hvad? Din Cousines røde Dagligstue — ; jeg tænkte os siddende der, muntert spøgende, som ifjor, hørte hendes egen milde, forstandige Tale og hendes Datters friske leende Stemme — «

Hvor betaget Brøchner var af Anna Thomsen, viser et brev af 6. januar 1856: »Julen har jeg, som Du kan tænke, tilbragt lidt ensomt; dog havde jeg en meget hyggelig og fornøielig Juleaften hos min Cousine, der ved Hjælp af sin Fætter Kierkegaard [tegneren N. C.] havde arrangeret sine Værelser med en ganske mageløs god Smag, ret saaledes, at man fik et Indtryk af Julen. Hendes yngste Datter er ogsaa istand til, af sit Fond af Livsglæde og Overgivenhed uformodet at meddele et lille Quantum til alle sine Omgivelser; jeg kom idetmindste i godt Humør blot ved at see hende. Det er i det Hele en prægtig lille Pige, som jeg ret har Glæde af. Der er hos hende en ypperlig Blanding af barnlig Lystighed og alvorlig Interesse, af en selvstændig, tidt trodsig Character og en inderlig Hengivenhed. Hun har knyttet sig meget til mig, og hendes Selskab opliver mig tidt; det er for Øieblikket vel ogsaa den Art Selskab, jeg bedst er tjent med. Din Hilsen til hendes Moder har jeg bragt og har en venlig Gjenhilsen til Gjengæld. — «

Da niecerne sommeren 1860 besøgte Molbechs i Kiel, sender de Brøchner »prægtige Blomster«, som han takker hjerteligt for — men Anna faar en speciel hilsen: »Siig Anna, at mit Orangerie er i bedste Opvæxt, og at der

Filosoffen Hans Brøchner som ældre. Fotografi fra tiden mellem 1860 og 1875 taget af Peter Most, Østergade 22. Billedsamlingen i Det kongelige Bibliotek.

Frøken Anna Thomsen i sin lyse krinoline. Fotografi af Peter Most fra begyndelsen af tredserne. Tilhører professor Bengt Hildebrand, Stockholm.

staaer et ungt Træ til hendes Disposition, naar hun kommer tilbage.«

Imidlertid sker der i 1861 en stor forandring; Brøchner forlover sig. Den 1. oktober skriver han til Molbech: »Det er ikke om Dante, jeg idag skriver til Dig, men om mig selv. Jeg har forlovet mig med en ung Pige, Du engang har seet hos min Cousine: Dorthea Ipsen. Jeg har kjendt hende, siden hun blev voxen, hun har hvert Aar været herinde, og vi ere mødtes hyppigt i min Cousines Huus. Allerede længe har jeg holdt ret inderligt af hende, men der hvilede saa mange Pligter imod Andre paa mig, at jeg ikke turde tænke paa min egen Lykke. Jeg har derfor tiet, indtil jeg saae, at ogsaa hendes Lykke ahang af, at jeg talte. Nu er hun min, og jeg har en Tro paa, at Forholdene skulle ordne sig saaledes, at jeg inden altfor lang Tid selv kan danne mig et Hjem og endda være Noget for dem af mine Nærmeste, der trænge til mig.«

Michelli (t. v.) og Anna Thomsen. Fotografi fra tredserne taget af T. Hammerom, Østergade 42. Begge billeder tilhører professor Bengt Hildebrand, Stockholm.

Frøkenene Thomsens moder, fru Julie Thomsen (1810-84), født Kierkegaard. Fotografi taget mellem 1859 og 1866 af E. F. Petersen, St. Kongensgade 21.

Den 8. juni 1862 stod brylluppet. Brøchner var da 42 aar gammel, hans hustru kun 22.

Fra nu af forsvinder Annas navn ud af brevvekslingen paa en maade, der næsten virker paafaldende. Den 21. januar 1862 skriver Brøchner: »Fra Thomsens har jeg mange venlige Hilsener til Dig og din Kone. Det var i Søndags Annas 22aarige Fødselsdag, og de havde i den Anledning en lille Dands! — « Men i de følgende breve er det kun Michelle, man hører om. Den 21. juni 1862 haaber Molbech, at »Mich. Thomsen engang i Sommer besøger Mathilde, Molbechs hustru.« Den 15. juli skriver Brøchner: »Min Cousine og hendes Døttre ere raske, navnlig er Michelle i den sidste Tid meget oprømt. Gud ved, om det vil lykkes at faa hende over til Kiel; jeg har saa smaat en Anelse om, at der er Noget, der fængsler hende til Kjøbenhavn.« Og den 25. juli 1863 sender Brøchner følgende meddelelse, der viser, at hans anelse slog

til: »Din Kone har naturligvis fortalt Dig om Michelle Thomsens Forlovelse med Capitain Hertel, og andre Nyheder har jeg ikke.«

Det er saa nogenlunde, hvad man, direkte og indirekte, erfarer om Anna Thomsen af denne brevveksling. Et vidnesbyrd af langt senere dato om hendes forbindelse med Brøchner findes blandt dennes papirer i Det kongelige Bibliotek. Det er et meget trist brev fra Anna Thomsen, som, flere aar efter Brøchners død, fortæller om hans søns tragiske dødsfald.

*

Men hvordan gik det da sidenhen den muntre og charmerende unge pige, solstraalen i det Thomsenske hjem? Forsvandt hun ind i den graa ubemærkethed med Brøchners giftermaal — eller er der mere at fortælle?

Det viste sig, at mindet om Anna Thomsen og hendes livshistorie endnu levede hos slægtninge og paarørende. Den gamle fru Marguerite Løfting, som var den første jeg henvendte mig til, kunne tydelig huske hende: hun var — fortalte hun — fin og nydelig, en lille, spinkel skikkelse, med en elskværdig stemme, havde meget lune og var i det hele taget meget afholdt i familien. Fru Løfting havde, i midten af firserne, besøgt hende med sin fader paa Hauchsvej, hvor hun ejede en villa. Hun var ugift.

En anden slægtning, frøken Antoinette Kaarsberg, bragte en overraskende oplysning. Paa mit spørgsmaal, om Anna Thomsen ikke senere havde haft forbindelse med Brøchner, svarede frøken Kaarsberg: »Jo, det havde hun rigtignok — hun styrede hus for ham i de sidste aar, han levede, efter at hans hustru, i 1866, var død.«

Det skulle ikke, allerede paa dette grundlag, være alt for dristig en slutning at udpege Brøchner som skæbnen i Anna Thomsens liv. I det mindste kunne hendes navn foran i Eichendorff-bogen nu betragtes som fuldt ud baade forklaret og forklarligt — hvadenten skriften var hendes egen eller Brøchners.

Men livet er mere end en almindelig ligning. Selv af nok saa mange bekendte er det meget vanskeligt at slutte til de resterende ubekendte. Det viste sig, at der endnu var en del at føje til — baade af lyst og af mørkt. De sidste oplysninger fik jeg af professor Bengt Hildebrand i Stockholm. I brev af 30. maj 1960 skriver professor Hildebrand:

»Anna Thomsen var som ung familiens store skønhed. Jeg har, i to forskellige album, 3 fotografier af hende: et, hvor hun står sammen med sin søster oberstinde Michelli Hertel, født Thomsen, og to, hvor hun er alene.

Det ene er nydeligt: hun sidder paa en stol, iklædt lys krinoline, og ansigtet viser der med sine regelmæssige træk og de intelligente øjne, ligesom et humoristisk træk ved munden, at det var en ung dame med begavelse og lune ...

Hun var som ung meget fejret. Min mor fortalte mig, at en ung herre friede til hende. Hun svarede — da de skulde mødes til et bal — at hvis hun havde røde blomster i håret, var det ja — men hun kom i gule! Den bekendte musæimand Artur Hazelius [skaberen af »Nordiska museet« og »Skansen«] kom ved studentermødet 1862 til København og boede hos Thomsens. Den danske familietradition siger, at Hazelius blev forelsket i hende ...«

Professor Hildebrand henviser her til Fredrik Bööks bog om Artur Hazelius (1923), hvor dette besøg omtales: »Han hade som gäst blivit tilldelad åt med. stud. V. B. Thomsen, och i dennes familj, bosatt i Frederiksbergs Allé 12, hade han blivit mottagen med öppna armar. Huru hjärtliga förbindelserna blevo mellan värdfolk och gäst, därom vittna ett par brev som växladades efter skilsmässan. Fru Julie Thomsen skrev dagen efter det hon följt honom till ångbåten till »sin kjære savnede Artur« och berättade, hur öde och tomt det kändes, när hon åter stod »indenfor Leddet i Thomsens Have«: her talte hver Blomst om den Bortdragne, her forstod hver Plet Hjertets og Tankens Sprog.«

Men den, som især følte savn, var dog nok Anna Thomsen. I det første brev, hun sender Hazelius efter adskillelsen, dateret »Thomsens Have« den 20. august 1862, skriver hun: »det er en Følelse som er stærk hos mig at De min kjære Broder er og bliver min Ven. Gud give at jeg aldrig maa tage fejl heri, og gid at De maa have en fuldkommen Følelse af hvor inderlig hengiven jeg er Dem og hvor glad jeg er ved at tænke paa Dem.« Hyppige og lange breve gaar fra hende til ham — færre og kortere fra ham til hende. Stadig taler hun om sin længsel og citerer for ham Christian Winthers digt »I Skoven«, hvor alt vil trøste og fuglene synger, men

»Med Længslen de kunde dog ikke faae Bugt,
Den lod, som den ei kunde høre.«

Det er tungt for hende at skulle flytte ind til byen og sige farvel til haven med de mange minder. Den 20. oktober skriver hun: »Men her inde ved Volden have vi det ogsaa hyggeligt og godt, det var kun den første Dag at jeg sad melancholsk ved mit Vindue og stirrede ud paa Volden, hvor jeg syntes at Træerne saa mere høstlige ud, nu finder jeg mig ret hyggelig her og De kan troe at om De var her skulle vi tilbringe nogle rigtig hyggelige

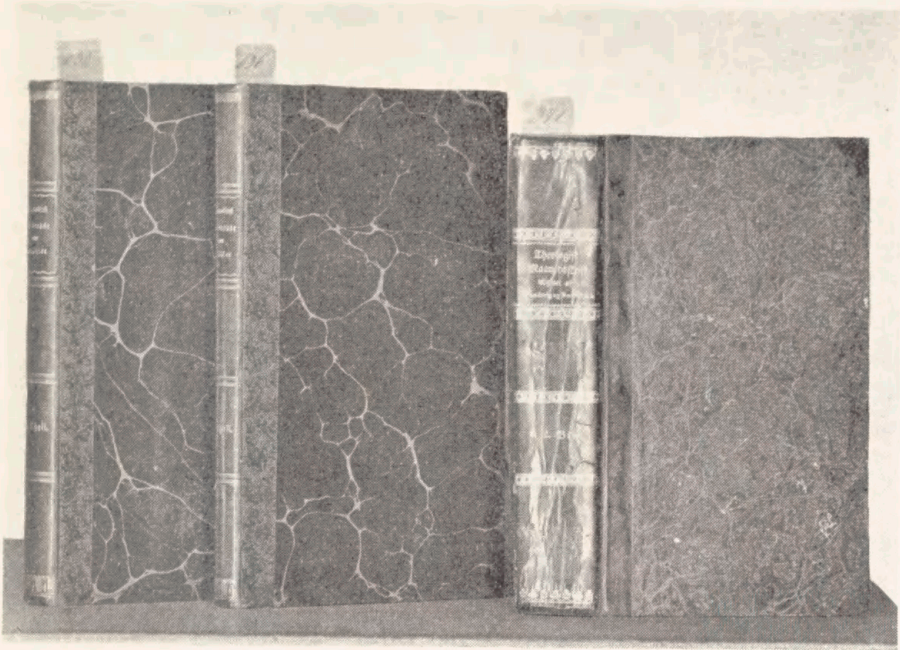
Aftener i den røde Stue med Lampen paa Bordet og de grønne Gardiner trukne for Vinduerne.«*

Hvis den 8. juni 1862, den dag Brøchner blev gift, var hende en bitter dag, har til gengæld det skandinaviske sommereventyr været rigt paa glæder og trøst. Men vinteren efter var svær at komme igennem. Den 4. juni 1863, da aarsdagen for deres første møde nærmer sig, skriver hun uendelig vemodigt: »Ak hvor vilde jeg ikke gjerne ønske mig den Stemning tilbage som jeg da var i. De Dage kunne aldrig komme tilbage paa den Maade, ligesom vor Ungdom heller ikke kan komme tilbage, men jeg vilde blot ønske at der gaves noget som kunde føre mine Tanker saa aldeles bort fra deres Hverdagsliv.« Hun erkender, at hun ikke mere er »den glade sorgløse Anna som for et Aar siden med et næsten barnligt let Sind jublende ilede enhver Glæde imøde under Skandinaviens Fane.« Hun har været »saa bedrøvet og tung i Sindet, og mangen mørk og tung Dag har jeg tænkt paa Dem min broderlige Ven og ønsket at De var her i Danmark, i Sorgerne trænger man altid til en Ven og jeg synes at De som altid var saa god og venlig imod os maatte være Den som det kunde gjøre En godt at lette sit Hjerte for, ikke ved at tale om min egen Sorg thi den taler jeg aldrig om, men for at tale om hvorledes man skal bære sin Sorg i Jesu Navn og med rigtig christelig Sind.«

Det dybe mismod skyldes maaske, at hun modstræbende gør sig klart, at eventyret er forbi. Alligevel kommer det som et frygteligt slag for hende, da Hazelius samme sommer meddeler sin forlovelse med en svensk præstedatter. Det er lige akkurat, at hun — den 19. august 1863 — kan faa sig selv til at lykønske ham: »Men hvis De endda havde ventet at jeg skulle sige Dem at jeg var glad ved Deres Forlovelse og at saadan en Begivenhed ret glæder mig, saa vil De føle Dem skuffet kjære Arthur, og jeg vil ikke gjøre mig bedre end jeg er ...«

Og længere henne i samme brev røber hun, at denne skuffelse ikke er hendes første: »Naar jeg nu ikke vidste Arthur at De holdt lidt af mig saa vilde jeg have god Grund til at troe at De vilde blive vred ved at læse disse Linier, men jeg veed at De er god og overbærende med Andres Feil, og beder Dem ogsaa inderlig om ikke [at] troe at det er Egenkjærlighed der dicterer saadanne mørke Ord som jeg har skrevet, men troe at det kommer af at jeg tidt er bleven skuffet og at lignende Begivenheder rører op i veemodige Erindringer som jeg saa gjerne vilde glemme.«

* *Nordiska museet* i Stockholm har venligt laant forfatteren Anna Thomsens breve til Artur Hazelius.

Eksemplarer af Søren Kierkegaards bøger som de saa ud, naar de kom paa auktionsbordet: nummersedlerne sidder endnu paa deres plads. Bøgerne tilhører Sorø Akademi, som købte dem paa auktionen efter Søren Kierkegaard.

De forsvinder dog ikke fra hinanden. Korrespondancen fortsættes, ligesom Anna Thomsen bliver gode venner med Hazelius' hustru. I 1870 besøgte Anna Thomsen Stockholm, og ved den lejlighed forærede Hazelius hende Snoilskys digte med blandt andet digtet til den danske kvinde, som var blevet sunget ved mødet i København 1862.

Hvad der har gjort dybest indtryk, Brøchners eller Hazelius' bryllup, ved man ikke. Man ved kun, at skuffelserne har overvældet hende, og at hun nu gik ind i en sørgelig sygdomsperiode. »Senere — fortæller professor Hildebrand videre — kom for Anna Thomsen den store tragedie: hun fik den Basedowske syge og blev derigennem saa grim som hun tidligere havde været skøn, stakkels menneske.«*

* Jvf. Bengt Hildebrand: *Till släkten Kierkegaards historia*, Personhistorisk Tidskrift 1933, p. 104-05.

Men lykkeligvis er der sørget for, at menneskene som flest ikke kan se ind i fremtiden. Den 10. april 1856 havde Anna Thomsen, ung, smuk, munter, omsværmet som hun var, næppe nogen anelse om sin kommende kranke skæbne.

Auktionen over Søren Kierkegaards bøger, der begyndte den 8. april, havde da varet tre dage, det var dens sidste dag, og Brøchner er kommet paa besøg ved Nørrevold, ladet med samtaleemner. Auktionen var en begivenhed, som vakte opsigt i den lærde verden over det ganske land. Langvejs fra kom folk rejsende for selv at kunne byde og for personlig at forvise sig om eksemplarenes tilstand. Sjældent før eller siden er en bogauktion her i landet blevet annonceret saa flittigt. Fra den 8. marts og fremefter kan man alene i Adresseavisen tælle mindst ti annoncer indtil den store annonce paa bladets forside den 8. april.

Om stemningen i auktionslokalet, om den iver hvormed der blev budt, faar man et levende indtryk ved at læse den lange artikel om auktionens forløb, der stod i Morgenposten fjorten dage senere, den 30. april 1856: »Mange af Bøgerne, og det ikke alene hans egne, bleve betalte langt over deres Værdi i Bogladerne; især søgte man med Begjærlighed saadanne Skrifter, om hvilke man troede, at dem havde han selv hyppigt brugt, og betalte dem meget høit, men allermest saadanne, hvori han havde skrevet en eller anden Bemærkning, var den end nok saa lille ...«

Købernes iver fremgaar ogsaa af den lakoniske meddelelse i auktionsprotokollen paa Landsarkivet: »Ingen forgiæves Opraab«. Sammesteds faar man besked om, hvad Brøchner erhvervede. Det var, som man kunne vente, overvejende filosofi, ganske enkelte skønlitterære værker og iøvrigt en del af Kierkegaards egne skrifter. Den første dag købte han:

Fr. Baader: Ueber die Nothwendigkeit einer Revision der Wissenschaft natürlicher, menschlicher und göttlicher Dinge ... Erlangen 1841. — Moriz Carrière: Die Philosophische Weltanschauung der Reformationszeit in ihren Beziehungen zur Gegenwart. Stuttgart und Tübingen 1847. — To eksemplarer af I. H. Fichte: System der Ethik. Leipzig 1850-53.

Den næste dag købte han:

F. W. J. v. Schelling: Bruno oder über das göttliche und natürliche Princip der Dinge. 2. unveränderte Auflage. Berlin 1842. — A. Schopenhauer: Die beiden Grundprobleme der Ethik ... Frankfurt a. Main 1841. — Og desuden hans egen oversættelse af D. F. Strauss: Fremstilling af den christelige Troeslære i dens historiske Udvikling og i dens Kamp med den moderne Videnskab. 1-2. København 1842-43.

16/12-17		5	3	8	Caro Lund.
18-19		"	4	"	Math.
20		"	2	8	Wigger
21,22		3	"	"	Schwartz
23		"	2	"	Wigger
24		"	2	"	J.
25		"	1	12	Gled.
26		"	4	4	Salomon.
27,28		4	1	"	Prof. Orsted.
29		1	"	"	Schwartz.
31-32		3	3	"	Vidua.
33		"	3	8	Dr. Brückner.
34		"	3	"	Contant.
35		"	3	12	Salomon.
36		"	2	"	Loubert
37		"	3	"	Contant.
38,40		"	2	4	Wigger
		22	5	8	

Side af protokollen over Søren Kierkegaards bogauktion, der afholdtes i dagene 8.-10. april 1856. Det ses, at Brøchner for Eichendorffs bog — nr. 1633 — bød 3 mark og 8 skilling. Den 10. april solgtes fra nr. 1482, jvf. Adresseavisen 10. april 1856, 1. tillæg. Protokollen findes i Landsarkivet.

Den sidste dag var det saa, han købte Eichendorffs bog. Derudover købte han:

F. H. Jacobis Werke. 1-6. Leipzig 1812-15. — Solger's nachgelassene Schriften und Briefwechsel. 1-2. Leipzig 1826. — Danske Romanzer, hundrede og fem. Samlede og udgivne af Chr. Winther. København 1839.

Af Kierkegaards egne værker købte Brøchner to eksemplarer af »Til Selvprøvelse« — begge, saavidt man kan se af sammenhængen, »nitide«, altsaa fint indbundne gaveeksemplarer.

Af de bøger, Brøchner købte paa auktionen, findes nu det ene eksemplar af Fichtes Ethik samt Jacobis Werke i Kierkegaard-arkivet i Det kongelige Bibliotek. Endvidere er, ifølge N. Thulstrups udgave af kataloget over Søren Kierkegaards bogsamling, Solgers Schriften konstateret i privateje.

*

Man kan tænke sig, at Brøchner har haft en del af erhvervelserne med at vise frem. Fru Julie har siddet i den røde dagligstue med sine to døtre, og Brøchner har fortalt. Om hvem der var paa auktionen, om de høje priser, om bøger Brøchner maaske gerne ville have haft, men ikke fik. Spørgsmaal og svar har krydset hinanden, erindringer og anekdoter er blevet udvekslet om den store afdøde, som alle i kredsen havde holdt af. Saa er ogsaa Eichendorffs bog taget i øjesyn, og Brøchner har mindedes mødet med Kierkegaard i restauranten, samtalen om de tyske romantikere, det efterfølgende besøg i lejligheden, laanet, den forsinkede tilbagelevering, Kierkegaards spøg i den anledning — »og tænk, nu sidder jeg igen med bogen, og han er ikke mere.«

Anna Thomsen har slet ikke kunnet staa for den lille bog med det sirlige, grønne glanspapirbind: hun har taget den i haanden, bladet i den, tænkt over hvad den rummede af minder, set paa bogen og set paa Brøchner, og det har tændt ridderen og den galante gestus i ham. Han har sagt til hende, at hun gerne maatte beholde den. Og Anna har været ude af sig selv af lyksalighed.

Vi kan gætte en smule om, hvad Brøchner har følt. Kun et par maaneder i forvejen var det jo, han skrev til Molbech: »Hendes yngste Datter er ogsaa istand til, af sit Fond af Livsglæde og Overgivenhed uformodet at meddele et lille Quantum til alle sine Omgivelser; jeg kom idetmindste i godt Humør blot ved at see hende.« Om han ogsaa har følt noget mere, ved vi ikke. Kun at hans fængelige hjerte i det øjeblik er løbet af med ham.

Muligvis har han ogsaa givet gaver fra auktionen baade til sin kusine og til Michelle. Han kom jo saa hyppigt som gæst i huset, her var en lejlighed,

Trolldom.

Originalt tragisk Skuespil

i 3 Acter.

Kjøbenhavn.

J. S. Schubothes Boghandling.
Grædes Bogtrykkeri.

1848.

Titelbladet til P. V. Jacobsens anonymt udgivne skuespil »Trolldom«, der udkom i slutningen af 1847, men med trykaar 1848. P. V. Jacobsen hørte sandsynligvis til Kierkegaards bekendtskabskreds.

hvor han kunne gøre rigelig og kærkommen gengæld. Desuden havde han for ikke længe siden, kort efter Kierkegaards død, af sin kusine »faaet et rart lille Portræt af ham, en Blyantstegning, der er gjort, da han var i sit 25de Aar. Om han end siden den Tid har forandret sig ikke saa lidet, faaer man dog et meget levende Billede af ham, og det er eiendommeligt opfattet.« (Til Molbech den 2. december 1855). Maaske drejede det sig, som af Rikard Magnusen formodet, om den her afbildede tegning, der tilhører Frederiksborg-Museet. Han kan have brugt eksemplarerne af »Til Selvprøvelse« eller Winters romancer til gaver — disse bøger findes nemlig ikke i auktionskataloget over Brøchners efterladte bogsamling.

Men Anna Thomsen fik den bog, som betød mest for ham, saa meget er sikkert. Brøchner skriver udtrykkelig, at han købte Eichendorffs bog »til en Erindring om dette Møde med ham.« Men han ikke saa meget som antyder, at han ikke mere ejer bogen — endsige at han samme aften gav den videre til sin smukke, unge nièce.

Det var ved nytårstid 1871-72, at Brøchner nedskrev erindringerne om Kierkegaard. Dengang har Anna Thomsen muligvis hjulpet ham med husførelsen, hvis man skal tro den før nævnte familietradition. Egentlig husbestyrerinde har hun næppe været. Det fremgaar af Brøchners brevveksling med Georg Brandes, at hans husbestyrerinde fra begyndelsen af 1870 hed Frk. Carlsen. Han siger om hende: »Hun er en net og vakker Pige, en stor Contrast til det gamle Orgelværk, jeg sidst havde.«* Og Anna Thomsen boede vedblivende hos sin moder paa Nørrevold. At Brøchners datter, som først blev døbt efter moderens død den 22. juli 1866, kom til at hedde: Anna Sophie Christiane Dorthea Brøchner, kan skyldes opkaldelse dels efter den ene af fadderne, Brøchners svigerinde frøken Anna Ipsen, dels efter moderen, hvis fulde navn lød: Ingeborg Dorthea Emilie Ipsen.

Den 17. december 1875 døde Brøchner. Siden har Anna Thomsen gemt den lille grønne bog som et relikvie. To steder er indlagt græsstraa som bogmærker, og pletternes ælde lader formode, at de er fra hendes tid.

Det ene sted er dèr, hvor Otto syg og svag ledes til sin hjemstavn af den lille pige:

»Da erblickte er seitwärts ein kleines Mädchen, das im Walde Blumen pflückte. Als er hinzutrat, wandte sie sich schnell herum, es war ihm plötzlich vor den klaren, unschuldigen

* Georg og Edvard Brandes. Brevveksling med nordiske Forfattere og Videnskabsmænd. I. Kbh. 1939, p. 102 jvf. p. 174 og fl. st.

Augen wie in den Himmelsgrund zu sehen. Die Abendsonne schimmerte durch die blonden Locken, er streichelte und küsst' es herzlich auf die blanke Stirn.

Das schien dem armen Kinde selten zu begegnen, es suchte emsig in seiner Schürze und reichte ihm eine wilde weisse Rose, und als er fragte, ob es ihm den Weg aus dem Walde weisen könne, gab es ihm vertraulich die Hand ...«

Det andet sted er dèr, hvor Fortunat vender hjem fra Italien med sang paa læben:

»Ich komme aus Italien fern
Und will Euch alles berichten,
Vom Berg Vesuv und Romas Stern
Die alten Wundergeschichten.«

Brøchners italienske ungdomskærlighed kan ikke have været Anna Thomsen ubekendt. Den var ingen hemmelighed for hans slægtninge eller venner. To gange rejste han til Italien og opholdt sig længere tid i Rom — sidste gang var i aarene 1852-53. I foraaet 1854 synes han definitivt at have opgivet tanken om nogensinde at blive gift med Costanza.

Selv lignede Brøchner en italiener og mente ogsaa, at han stammede fra Italien.

Bortset fra de indlagte mærker ser bogen ikke ud til at være læst meget. Men det sarte papirbind er grundigt slidt — som en ting, der ofte er blevet taget frem, og som man ofte har siddet med i hænderne.

*

Den 31. juli 1888 døde Anna Thomsen.

Om bogens senere skæbne til det øjeblik, den blev stillet frem i antikvariatets vindue, tier historien.

Men en underlig hændelse kan tilføjes.

Da jeg stod i butikken og overvejede, var der paa en af hylderne en lille tynd, ganske uanselig bog, som, uden at jeg kan forklare det nærmere, tiltrak sig min opmærksomhed. Jeg tog den frem: det var originaludgaven af P. V. Jacobsens »Trolddom«, der udkom anonymt i 1848. Uden betænkning købte jeg den med.

» »Dichter und ihre Gesellen« og »Trolddom« — sagde jeg til mig selv — de to bøger hører aabenbart sammen.«